ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1965, թ. 1-3, էջ 14)

Բ. Աղօթել դէպի արեւելք. – Թէ եկեղեցւոյ մէջ, ինչ որ բնական էր, եւ թէ դուրսը մատուցուած աղօթքները կը կատարուէին միշտ դէպի արեւելք դառնալով: Եւ Մաքենեաց կանոններու առաջին յօդուածն է՝ թէ «յորժամ յաղօթս կան եւ երկիր պագանեն Աստուածութեանն, ընդ արեւելս կացցեն», ուրկէ Փրկիչը պիտի գայ: Այդ սահմանը ճշտիւ պահուեցաւ Հայոց քով: Կեղծ Թադէական կանոնները, հայ շարադրութիւն է. դարէն, տակէ առին՝ թէ «Կացցեն ընդ արեւելս» աղօթելու: Զենոբ՝ Լուսաւորչին աղօթել կու տայ՝ Գլակայ եկեղեցւոյն հիմնարկութեան պահուն, «յարուցեալ տարածեաց զձեռս իւր ընդ արեւելս» (34): Գր. Արշարունի Վահան Կամսարականին համար կը գրէ՝ աղօթքի պահուն «հայել քեզ ի վանդակապատ պատուհանէդ ընդ արեւելս» (Մեկ. ընթերց. ԼԴ.): Յովսէփ վկայ Դանեցի, Պարսից աղօթանոցին մէջ, անոնց հակառակ գործելու համար՝ «յարեւելս կոյս զաղօթս իւր սուրբ նուիրէր Աստուծոյ» (Հայկամ. 380): Գր. կթղ. կ'ըսէ՝ թէ «Աւանդութեամբ ունիմք... ընդ արեւելս յաղօթս կալ» (Գր. թղթ. 355):

Զաքարիա կթղ. կը գրէ. «Արեւելք՝ դուռիդ նայեցումն կալ յարեւելս աղօթիցըն՝ վերածնեալքն՝ աւազանին» (ի Համբարձ. Տեառն): Մխ. Գոշ. լսելով Գեղակայ յիսուն միանձներու սովամահ կորուստը՝ ողբաց, ճանապարհին վրայ «անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց դէպ յարեւելս» աղօթեց (կիր. 238): Կարդ Մեկնութեան Ժամու աղօթից, գիտէ նոյնպէս «ի Քրիստոս հաւատացելոց երկրպագել յարեւելս՝ ըստ սուրբ առաքելոցն կանոնի աւանդութեան» (291): Եւ Արզար դպիր, 1564ին, դեռ կը վկայէր՝ թէ «յաղօթելն եւ ի պատարագելն յարեւելս կոյս ունիմք զդէմս» (Զմչ. Գ. 522):

Գ. Երրեակ երկրպագութիւն. – Արդ դառնալով դէպի խորանն, պէտք էր ծնրադրել, ինչպէս Գր. Սկեւռացին կը յիշեցնէր «յատեանն երեք ծունր կրկնեա, եւ յորժամ մտանես ի դասն՝ երեք եւս անդ կրկնեա» (415): Աւելի մանր է եւ հին՝ Թաթլոյ Խրատներուն սահմանը. «փութացիր ի տեղի աղօթիցն, եւ ծնրադրեա երիցս անգամ եւ աւելի, եւ ապա ի ծունկս անկեալ, եւ զերեսդ յերկիր եդեալ՝ հայցեա քեզ օգնութիւն յԱստուծոյ. եւ ապա սկսիր գկանոնեալ սաղմոսն» (Սոփ. ԺԱ, 561): Առանձնական կամ նախապատրաստական մասն էր աղօթքին, ինչպէս եւ «ի ծունկս անկանելն», որ շատ սովորական էր, ինչպէս պիտի տեսնենք:

Հասարակաց աղօթքն ալ կը սկսէր երրեակ ծնրադրութեամբ, ինչպէս կը պատմէ Փաւստոս՝ սուրբ Ներսէսի եւ աքսորակիցներուն համար՝ թէ «ի գնել նոցա երիցս անգամ ծունր եւ կալ յաղօթս»: Մաքենեաց Խրատները նոյնը կը վկայեն՝ ըսելով. երբ աղօթականք կը հաւաքուին ժամատան մէջ, «զայ եկեղեցպանն կամ

սարկաւագն յատեանն, եւ երիցս երկրպագէ, եւ ամենեքեան երկրպագեն ընդ նմա»:

Այս սկզբնական երրեակ երկրպագութիւնը կայ նաեւ ճաշու եւ երեկոյի պաշտամունքներուն մէջ, և հոմանիշ է Փաւստոսի ծնրադրութեան հետ: Իսկ Վարդան արեղայ կը գրէ. «սկսնու սարկաւագն, հանէ խաչ յերեսն երիցս, և ձայնէ. Աւրհնեա տէր եպիսկոպոս»: Երկրպագութեան հետ սովորական տեառնագրութիւնն ալ կար, ինչպէս պիտի տեսնենք. հետեւելով Վարդան նշանակելով այս վերջինը միայն, դուրս կը հանէ երկրպագութիւնն ի դեպին, ինչպէս ըլլալու է Երուսաղէմի սովորոյթը:

Կային երկրպագութիւններ նաեւ պաշտամունքի տեւողութեան շրջանին: Աթանասի ընծայուած «Վասն խոսա.» ճառը կը նշանակէ յետ իւրաքանչիւր սաղմոսի, աղօթք եւ ծունր: «Կանոն վարդապետական» ծանօթ արեւմուտքի մէջ է. դարուն, 20 կամ 24 ծնրադրութիւն կը պատուիրէ գիշերային ժամերգութեան պահուն, 24՝ երեկոյեան, բացի կիրակէի, յայտնութեան ու Զատկի ժամանակը: Մեր քով ալ ունինք նման ծնրադրութիւններու յիշատակը, թէպէտ աւելի ուշ կը յայտնուին:

Այսպէս Մաքենեաց Խրատներուն մէջ կը կարդանք թէ նաեւ Տէր զի բազումք պահուն, զոր սարկաւագը կ'ըսէ. «այլքն ձայնակցեալ նմին՝ ասեն ընդ նմա երկրպագութեամբ»: Թէ ի՞նչ ոճով, կ'իմանանք Գր. Սկեւռացիէն. «ի Տէր երեք զշրջունսն յամէն փոխի երեք ծունր» (415), եւ որովհետեւ, չորս փոխերէ կամ սաղմոսներէ կազմուած էր, այնչափ անգամ կը կրկնուէր ծնրադրութիւնն ալ:

Ըստ նոյն վարդապետին, կային եւ հեռեւանները. «յամենայն աղօթից վճարն երեք ծունր. ի սաղմոսն ամենայն գուրպայի երեք ծունր, եւ կանոնագլխին մին. յՕրհնութեանն (շրկ.) յամենայն տան ծունր. Այլուրեայն եւ Թագաւորին՝ ոչ»: Եւ դարձեալ «յորժամ Հարցն ասի, ամէն տուն ծունր, եւ գործատունին՝ ոչ: Մեծացուցչին եւ Ողորմեային՝ ծունր, եւ Տէր յերկնիցին՝ ոչ» (415):

Մաքենեաց խրատները Ողորմեա ըսողին ձայնակցիլ կու տայ «ստէպ ծնրադրութեամբ»: Նաեւ Խրատ. ժմ. կարգաւ կը նշանակէ զանազանութիւնը. «զՀարցին զերեք տուներ երկիր պագանելով (հաւասար է ծնրադրութեան) ասելի է. իսկ Գործատունն եւ Տեարքն ոչ ունի երկրպագութեամբ ասել: Մեծացուցչէն երկրպագութեամբ է. Ողորմեայն եւս երկրպագութեամբ ասի. Տէր յերկնիցն առանց երկրպագութեան ասի»: Այսպէս եւ երեկոյին ըստ Սկեւռացիին. «Խոնարհեցո՝ ծնրով. Ապրեցո՝ ոչ. Համբարձին՝ ծնրով. եւ սաղմոսի փոխերն բնաւն ծնրով: Եւ յամենայն աղօթից վերջն ծունր ոչ գրեցաւ» (419): Այս զանազանութիւնը գրեցաւ՝ ծնրադրելու կամ ոչ՝ կապուած է զըզջական կամ օրհներգական զաղափարներու հետ, զորս կու տային հինները փոխերուն: Ըստ Օշնի ժամագրքին՝ նաեւ «ի սկզբանէ էր Բանն» աւետարանի ընթերցման ժամանակ երբ կ'ըսուէր՝ «Եւ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ»: Հոս «ամենայն ժողովուրդն ծունր կրկնեն», ինչ որ արեւմտեանէն փոխառութիւն էր անկասկած՝ արքային կամ կիլիկեցիներու կողմանէ: Իսկ միւս զանազանութիւնները ընդհանո՞ւր էին թէ տեղական, չենք գիտեր:

Գր. Նարեկացին կը նկարագրէ երկրպագութիւնն այսպէս. «Ծնկ վք կրկնելովք եւ երեսաց մեր... ի խոնարհ մատուցմամբ ի հպումն հողոյ» (Մատեն. 292): Գր. Տաթեւացին աւելի պարզ ու մանր կը բացատրէ երկրպագել՝ «զծունկն եւ զերկու ձեռն եւ զգլուխն յերկիր եդեալ... շրթամբք զհողն համբուրեմք». դեռ «կանգնեալ՝ զխաչն յերեսս նկատպա «կանգնեալ՝ զխաչն յերեսս նկարեմք», եւ յետոյ «զձեռս տարածանեմք» (Քրզ. ձմ. 430):

Ցոյներու եւ մեր տեառնագրութեան ձեւն էր՝ կարկառելով առաջին երեք մատները, եւ ամփոփելով վերջին երկուքը: Ասոր վկայ է Դիոն. Բարսղիրի 1166ին, ըսելով թէ Հայոց մօտ՝ «երեք մատունքն

զերբորդութիւնն նշանակեն», եւ թէ կը մեղադրէին Ասորիները՝ որ մէկ մատով կը խաչակնքէին (Հնդ. ամս. 1938, 188): Արդարեւ Պօղոս Տարօնացին 1100ին կը գրէր Ասորիներու մասին՝ թէ «մէկ մատամբն խաչ հանեն յերեսսն, որ է օտար ի յերկոտասան աղդաց քրիստոնէութենէ»: Եւ Գր. Անաւարզեցին՝ թէ Հոռոմներու եկեղեցիէն առինք «զխաչ հանելն», հակառակ անոնց որ «մէկ մատամբ խաչ հանեն». (Կ. Գալան. Ա. 449, 450): Ըստ Լըկլերկի՝ անձին տեառնագրութիւնն կանխապէս կը կատարուէր մէկ մատով, յետոյ մտաւ սովորութիւնը առաջին երեք մատներով. եւ հուսկ լատինները ԺԳ. դարուն բացին հինգ մատներն ալ, տանելով ձեռքը՝ ձախ ուսէն դէպի աջ, եւ Յոյները աջէն ձախ: Տեառնագրութեան տեղը «յերեսս» դրաւ Տաթեւացին, ուր Ոսկեբերան կ'ըսէր. «Դիր զնչան խաչին ի վերայ լանջացդ» (Մեկն. Մտթ. Բ, 131): Լատինները ունին ցարդ երկուքն ալ, «յերեսս»՝ աւետարանի սկիզբը միայն:

Դ. Ծնրադիր աղօթքներ. Ծնրադրութեան մէջ զանազանութիւն մը կը դնէ ըստ կեւռացին. «ի Տէր ողորմեայն լման ծունր», որ է ծունկերու վրայ մնալով, եւ հեռանալով Մաքենեաց Խրատներու ձեւէն: Եւ ասիկա կ'իմանայ այնպէս բոլոր աղօթականներու համար. ըստ այսմ՝ իր ունկնդիրն «ի դասն» տարաւ որ խօսակից լինի: Եւ որովհետեւ այս ձեւը ապաշխարական կը համարուէր, օրէնքը չէր ներեր ատիկա ուօնական օրերուն: Նիկիոյ ժողովը նախ սահմանեց ատիկա այսպէս. «Քանզի ոմանք ծունր կրկնեն ի Կիւրակէի եւ յաւուրս Պենտեկոստէից (Յինանց), որպէս զի ամենայն ուրեք հաւասարութիւն պահեսցի, կամ եղեւ սուրբ ժողովոյս զի կանգուն կալով մատուսցեն զաղօթս առ Աստուած» (Ի.): Գանդրայ ժողովին երկերու հայ թարգմանութիւնը նոյն կանոնը խառնած է անոնց ԺԸ համարին մէջ: Նոյնը պահանջեց Օձնեցին իր ժողովով, «յերեկօրեայ շաբաթուն մինչեւ ցերեկոյ միաշաբաթուն... ծունր ոչ կրկնել» (15, 27, 33): Կրկնուած նաեւ ՅԿ. Մանդակունիի կեղծ կանոններէն, իբր Թ. դարու:

Դիոն. Բարսալիբի 1166ին կ'ամբաստանէր Հայերը՝ թէ «զուրկ են այս զեղեցիկ սովորութենէն. շարաթ օրուան պէս կիրակի ալ ծնրադրութիւն կ'ընեն տգիտաբար, նոյնպէս նաեւ Պենտակոստէի օրերուն»՝ հակառակ Նիկիոյ կանոնին եւ Ս. Բարսղի առ Սոմբիլոքիոս թուղթին (Հնդ. Ամս. 1938, 193): Նոյն դարուն նաեւ Պետրոս Եպս. Մաշիկենացի կը բամբասէր մեր աղդին «զերկրպագութիւն ի կիւրակէս եւ ի տօնս եւ ի յինուանսն» (Theol. dogm. Chr. Or. V. 367): Սակայն բոլորէն ի սպառ չմոռցուեցաւ այս կանոնը, որով Կարդ մեկ. ժամ. սղ. կրնար յիշել Հայոց «ի կիւրակէի, որպէս ընդ Քրիստոսի յարուցեալք, կանգուն կալով կատարել զաղօթսն» (292): Այսպէս եւ Խոր. ժմբ. կարդաւորութիւնը կ'աւանդէ թէ կիրակին կը պատուէր «ի կանգուն և յառնելով աղօթելով, եւ ոչ յերկիր անկեալ երկիր պագանելով: Այլ յաւուր սրբոց տաւնի կամ պահոց երկիր պագանելով աղօթեմք»: Դիտելի է՝ որ արդելքը յարդական երկրպագութեան դէմ չէ, այլ ծնրադիր աղօթելուն, որ էր իսկապէս ապաշխարողական ձեւը: Բայց այս սովորութիւնը ընդարձակեց արդելք սոսկ երկրպագութեան դէմ:

Կանգնումը կը պահանջուէր նաեւ ինչ ինչ աղօթքներու պահուն: Կասիանոս կը պատմէ՝ թէ արեւելեան վանականները կանգուն կ'ունկնդրէին քահանայական աղօթքի եւ փոխերու (հոն վանքին մէջ) երգուելու ժամանակ: Սինայի մենաստաններն մէջ նոյնպէս կանգուն կը կատարուէին մարդարէական օրհնութիւնները:

ՅԿ. Օձնեցի կը սահմանէ՝ «հանդերձ յոտանաւորութեամբ առանց ծունր կրկնելոյ կատարել» կիրակի օրուան հսկումը: Նոյնը կը յանձնարարէ եւ Գր. Սկեւռացին. «ի միաշաբաթ զիշերն առաւել զգուշութեամբ պարտ է աղօթել յոտնկայութեամբ» (415): Գր. Տաթեւացին կը յիշէ «յառնելն մեր յՕրհնութիւնն» (Հրց.

637). եւ կը զեկուցանէ անոր պէտքը նաեւ իսկական աղօթքներու մէջ. «պարտ է ոչ նստիլ ի մէջ եկեղեցւոյ, այլ կանգնիլ» (Բրզ. ամբ. 705): Մաքենեաց Խրատները կանգնիլ կու տան եւ աւետարանի ընթերցման պահուն, զրելով այսպէս. «ընթերցման պահուն (իւղարերից) աթեռնուլն աւետարանին (իւղարերից) մենեքեան ահիւ եւ զողութեամբ լուիցեն, եւ ոչ ոք յենու ի դաս կամ ի գաւազան», ապացոյց որ թոյլ կու տայ միւս աղօթքներու պահուն: Լամբրոնացին կը հեղնէր շատերու թուլութիւնն այդ մասին. «զի ի տաքտակամած յորմն (ժամատեղաց) յենալ հանդիցուք». (Մեկն. պտր. 31): Նաեւ Տաթեւացին կը պատուիրէ «չառնուլ գաւազան» երբ պէտք էր կանգուն կենալ, եւ թէ «չէ պարտ թիկնիլ ի հիմունս եկեղեցւոյ»: Եւ ուր աղօթք չկար՝ ձեռքերն ամբառնալու համար, ինչպէս սաղմոսերգութեան կամ ընթերցման պահուն, կը նշանակէ «կապել զձեռսն ի վերայ կրծիցն»:

Ե. Տարածում ձեռքերու. Տաթեւացին յետ երկրպագութեան յիշեց ձեռքերու տարածումն ալ կամ «համբառնամք զերկոսին ձեռս ի վեր» (Մեկ. Սղմ. 472), ինչ որ սովորական էր բոլոր հաւատացեալներուն, թէ՛ հասարակաց եւ թէ անձնական աղօթքի մէջ, յիշուած Մանդակունիէն՝ «զձեռս տարածանել», եւ Ոսկեբերանէն, «յորժամ ամենայն ժողովուրդն բովանդակ կայցէ ձեռս ի վեր համբարձեալ» (Մեկ. Պաւղ. Ա. 381). եւ որ առաջ կու գար հրէականէն (Եսայի Ա. 15), առաքելական սահմանէն «արք կայցեն յաղօթս յամենայն տեղիս բառնայցեն զսուրբ ձեռս ի վեր» (Ա. Տիմ. Բ. 8):

Լուսաւորիչ յետ տեղաւորելու Ս. Կարապետին եւ Աթանագինէսի նշխարները, «երիցս անդամ ծունր կրկնեալ, կ'ըսէ Զենոբ Գլակացի, ... մեւք հանդերձ, եւ յարուցեալ տարածեաց զձեռս իւր ընդ արեւելս» (34): Սմբատ Մամիկոնեան նոյնպէս «տարածեաց զձեռսն առաջի սեղանոյն» կարապետին (Մամ. 44): Այս ձեւով կ'երեւի միշտ մեր աշխարհիկ աղօթականներն ալ հին նկարներու եւ քանդակներու մէջ, ինչպէս Դաւիթ Սահառունի իր կենակցին հետ՝ 636–638ին. Վասակ Հաղբակեան ու կինը ԺԳ. դարուն սկիզբը. Բռնաւոր ու Տղայ տիկին ամուսիններ 1236ին, Լեւոն Բ. ընտանիքով 1272ին, Գրիգորիս ու Մամա խաթուն 1317ին, Մարիուն Թագուհի 1346ին եւ ուրիշներ, որոնց նմանահանութիւնները տես Պամ. Տարազ. (123, 133, 215, 218, 221, 235, 268): Նման ձեւեր շատ կան նաեւ արեւմուտքի մէջ:

Ձեռքերու համբարձումը կը յիշուի եւ կը կիրարկուի նաեւ հասարակաց աղօթքի մէջ. «համբառնալ առ քեզ զձեռս մեր ի սրբութիւն» (Տէր երկնի եւ երկրի). «համբառնալով զձեռս մեր» (Հասեալքս ի ժամ երեկոյիս). «զհամբարձումն ձեռաց մերոց» (Լուր ձայնից մերոց): Խոսրով կը հաստատէ այդ համբարձումները. «զի թէ այսպէս համբառնայցեմք զձեռս». «համբառնամք եւ մեք փոխանակ պատարագի (Դաւթի) զձեռս առ անկարօտդ Տէր»: Մեծագոյն եռանդի նշան էր՝ փոխանակ ձեռքերու՝ բարձրացնել բազուկները, ինչպէս կ'աղօթէին Սողոմոն (Գ. Թագ. Ը. 22) եւ Հրեաները (Բ. Մակ. Գ. 20): Այսպէս Լուսաւորիչ կ'աղօթէր Հռիփսիմեանց արկղներուն առջեւ, «համբարձեալ զբազուկն հանապազատարածս յերկինս» (Ագթ. 374): Բարեպաշտն Տրդատ սովոր էր «բազկատարած պաղատանս՝ առ Աստուած մատուցանել» (անդ 644): Ս. Ներսէս Նպատ լերան վրայ «ըզբազուկն հանապազատարածս համբարձեալ յերկինս», Հայոց յաղթութիւնն ու փրկութիւնը կը հայցէր (Փաւստ. 195): Ս. Հռիփսիմէ իր սրբութեան պահպանումը Հռիփսիմէ իր սրբութեան պահպանումը Ս. Հռիփսիմէ իր սրբութեան պահպանումը համար աղօթելու ժամանակ «տարածեաց զբազուկս իւր ի նմանութիւն խաչին» (Ագթ. 133): Այս ձեւն աւելի յաճախ կու տայ խորհրդատեսը պատարագիչին:

Զ. Կուրծքի բախում եւ ծնրադրութիւն. ՅՈՎՀ. Մանդակունին կը յիշատակէ նաեւ սովորութիւնը «զկուրծս բախել» աղօթ-

քի ժամանակ (43), հետեւողութեամբ աւետարանի մաքսաւորին (Ղուկ. ԺԸ. 17). կրկնուած Մխիթար Գոշէն՝ որ կը յիշէ իր աղօթելն «բարախմամբ կրծից» (Աղ. ի ժամ պատարագի, փոքրը), եւ Տաթեւացիէն՝ թէ «ձեռօք զկուրծս բախեմք, եւ ասեմք՝ Տէր ողորմեա կամ Աստուած քաւեա զիս զմեղաւորս» (Քրդ. ամբ. 430), իմանալով առանձնապէս աղօթելու ժամանակ, եւ մատնանշելով անոր յատուկ տեղը մը ալ ժամերգութեան մէջ. «ընդ Ողորմեայն զկուրծսն բախել, զի սովոր են կանայք յապաշխարելն զկուրծսն բախել» (Քրդ. ամբ. 336, Հրց. 628):

Տաթեւացին նոյնպէս Ողորմեային հետ կը կապէ «ի գուսն կալն՝ վասն կործանման մեղացն» (Հրց. 628), եւ Կարդ մեկ. ժմ. աղ. «ի գուսն հարկանել» (312): Այս ձեւին նկարագրութիւնն ալ կու տայ Տաթեւի վարդապետը. «Մեք ի ծունր կըրկնելն՝ յետ խոնարհելոյն ուղղիմք (ոչ կանգնիմք՝ ինչպէս ըստ նախորդ պարագային), եւ ապա զսրբութիւն խաչին յերեսս դրոշմեմք» (Մեկ. Սղմ. 472), որուն կը յաջորդէր աղօթքը: Այս ձեւը կը պահուէր առանձնական աղօթքներու ընկիցը, ինչպէս վերեւ Թաթլոյ Խրատներուն մէջ քան Սկեւռացիի ակնարկած պարագային, եւ շատ են օրինակները. Լուսաւորիչ, «ծունր կրկնեալ» կ'աղօթէր Հռիփսիմեանց տապաններուն առջեւ (Ագթ. 573): Զուիթ երէց իր նահատակութեան պահուն «եղ ծունր» եւ աղօթեց (Փաւս. 174): Վարդանանք յետ իրենց հաւատարմութեան ուխտին՝ դիմեցին «ի տուն Տեառն եւ երկրպագեալ... յերկար եւ անձանձրոյթ ծունրդրութեամբ կատարեցին զաղօթսն» (Փրպ. 181–182): Մանդակունին կը կրկնէր նոյն սովորոյթը «ծունր խոնարհեցուցեալ յաղօթսն» (46): Մարիամ Արծրունին Ս. Կարապետի տաճարին սեղանին առջեւ «ծունր կրկնեալ», այնպէս մատոյց իր աղօթքը. եւ Սմբատեանք Պարսից հետ բախելէ առաջ «կըրկնեալ ծունր Աստուծոյ, օգնութեան կոչեցին զԿարապետ» (ՅՀ. Մամ. 10, 40): Այսպէս եւ Մխ. Գոշ ի յուր դժբախտութեան մը «ծունկս ի գետնի եդեալ, եւ անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց դէպ յարեւելս»՝ աղօթեց (Կիր. 238): Բոլոր այս օրինակները ժամերգութենէ դուրս էին: Դ. դարուն պատարագի մէջ անգամ կար այդ ձեւով աղօթք մը, զոր Մամբրէ երէցը կը մատուցանէր, յետ Հայր մերին. Կ'ըսէ Փաւստոս «եղ ծունր եւ կայր յաղօթս յերկար» (224): Կը համապատասխանէ այն վայրկենին՝ ուր արդի պատարագամատոյցին մէջ քահանան կ'ըսէ. «Ողորմեա ժողովրդեանս՝ որ խոնարհեալ երկիր պագանեն աստուածութեանդ քո»:

Է. Կանգուն. Հրեաները կ'աղօթէին երկու ձեւով. մին կանգուն, ինչ որ սովորական էր (Մաթ. Զ. 5, Մրկ. ԺԱ. 25. Ղուկ. ԺԸ. 11), եւ միւսը ի ծունր. ասիկա մեծագոյն խոնարհութեան ու թախանձանքի նշան մը էր, ինչպէս աղօթեցին Սողոմոն (Գ. Թագ. Ը. 54, Դանիէլ Զ. 10), Յիսուս (Ղկ. ԻԱ. 4), Ստեփանոս (Գծ. Է. 59), Պետրոս (Գծ. Թ. 20), Պօղոս (Գծ. Թ. 26) եւ հաւատացեալները (Գծ. ԻԱ. 5):

Եւսեբի կը պատմէ՝ թէ Աւրեղիանոս կայսեր օրով, Մելիտինացի քրիստոնեայ զօրքերը պատերազմի մտնելէ առաջ «խոնարհեցան, ծունր եղին ի վերայ երկրի, որպէս եւ մեք սովորութիւն ունիմք յաղօթս կալոյ», (Պատ. Եկ. Ե. Է.):

(Շար. 32)

Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԱՆՏԻՊ ԷՋԵՐԻՑ

ԶԱՐՄԱՀԱԼԻ «ԴՈՒՌՆԱԲԱԶԻ» ԵՂԱՆԱԿԸ

Իրանի 10րդ նահանգի՝ Սպահանի Զարմահալ գաւառի հայ գեղջուկ ժողովրդի մահալ գաւառի հայ գեղջուկ ժողովրդի հարսանեկան հանդէսի եղանակների մէջ առանձնայատուկ տեղ է գրաւում «Դուռնաբազի»ն, որը ժողովրդական երաժշտութեան պատմական մի հին աւանդ է եւ՝ իր հիմնական կառուցուածքով եւ ոճային երանգաւորումներով ուրոյն արժէք է ներկայացնում:

Եղանակն ուշագրաւ է մանաւանդ այն տեսակէտից, որ իր բովանդակութեամբ մրցման մի գեղեցիկ տեսարան է պատկերում: Այնտեղ հրապարակ են գալիս զոյգ երիտասարդներ, որոնք զհոլ-դուռնայի ներդաշնակ ու գունագեղ նուագածութեան ներքոյ, ոտքերի ու ձեռքերի արագ, աշխոյժ ու համաչափ շարժումներով աչխատում են իրենց երկար ու հաստ ճիպոտներով իրար ոտքերի խփել եւ յաղթանակով իրար թանակ շահել:

Մրցման էական առանձնայատկութիւնն այն է, որ իւրաքանչիւր երիտասարդ աշխատում է թէ՛ զարկից պաշտպանուել եւ թէ՛ իր դիմացը մրցողի ոտքերին հարուածել, իսկ հիմնական օրէնքը պահանջում է ծնկներից վերեւ չխփել:

Եղանակն առանձին վայր, երանգ եւ գրաւչութիւն է ստանում, երբ պարող երիտասարդներն իրենց արագ, ճկուն, ճարպիկ շարժուձեւերով եւ անվերջ լարուած ուշադրութեան կենտրոնացումով խորացնում են մրցման փայլուն յաղթանակի տպաւորութիւնը: Առհասարակ, եղանակի էական կառուցուածքը եւ սճադային գունագեղութիւնը վկայում են ժողովրդական երաժշտութեան գեղարուեստական ներդաշնակութեան, պատկերաւորութեան, ռիթմիկ ինքնատպութեան եւ մելոդիկ հարստութեան ու գրաւչութեան մասին:

Այժմ առաջանում է մի հիմնական հարց, թէ «Դուռնաբազի» եղանակը, որ Զարմահալի հայ ժողովրդի կենցաղային երաժշտութեան մէջ գլխաւոր տեղ է գրաւում, արդեօք իր էութեամբ, հայկական՞ է, թէ օտար ազգի ստեղծագործութիւն:

Շատերի կարծիքն այն է, որ «Դուռնաբազի» եղանակը հնագոյն ծագում ունի եւ Զարմահալ գաւառում ապրող գաչդէի թօրք ժողովրդի ստեղծագործութիւնն է, որից փոխ են առել եւ պահպանել հայ գիւղացիները, իսկ լոռեցը (բախտիարցի) գիւղացիները, իսկ լոռեցը (բախտիարցի) երեւի դաչդէիներից կամ դուցէ հայերից են վերցրել եղանակը:

Մօտ 360 տարիներէ ի վեր Զարմահալի հայ գիւղացիներն իրենց հարսանեկան հանդէսներում հնչեցրել են «Դուռնաբազի» եղանակը, որ իր աշխոյժ, ռիթմիկ եւ պատկերաւոր արուեստով առանձին փայլ է տուել ժողովրդական հանդէսներին, խնջոյքներին եւ կենցաղային ուրախութիւններին:

Բայց կայ մի ուշագրաւ երեւոյթ: Դարերի ընթացքում «Դուռնաբազի» եղանակը, իր գրաւիչ բովանդակութեամբ, ա՛նքան է ժողովրդականացել, որ հայ գիւղացիներն այդ երաժշտութիւնն այլեւս համարում են իրենց սեփականութիւնը:

Սակայն, փաստն այն է, որ «Դուռնա-